

Список використаної літератури

1. Аинса Ф. Реконструкция утопии : эссе / Ф. Аинса ; пер. с фр. Е. Гречаной, И. Стаф ; Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького РАН. – М. : Наследие – Editions UNESCO, 1999. – 206 с.
2. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / В. Будний // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 52–63.
3. Мор Т. Утопия / Т. Мор. – М. : Наука, 1978. – 416 с.
4. Наливайко Д. Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін // Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури / Дмитро Наливайко. – Х. : Акта, 2007. – С. 5–42.
5. Українка Леся. Утопія в белетристиці // Українка Леся. Зібрання творів. У 12 т. Т. 8. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 155–198.

УДК 82.0:821.161.2

*Світлана Луцак***ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ САМОПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ ІНШОГО В РОМАНІ «АНДРІЙ ЛАГОВСЬКИЙ» А. КРИМСЬКОГО**

У статті здійснено спробу теоретично змоделювати закономірності самоусвідомлення героя за посередництвом інших ідентичностей. Матеріалом обрано роман українського орієнталіста А. Кримського «Андрій Лаговський», у якому по-особливому представлені генетико-антропологічний, етнопсихологічний, релігійно-містичний, світоглядно-політичний, діяльнісний та інші вектори контактологічної проблематики.

Ключові слова: культурні контакти, «комунікативне буття», ідентичність, Я / Інший.

Луцак С. Н. Художественная модель самопознания через Иного в романе «Андрей Лаговский» А. Крымского. В статье осуществлена попытка теоретического моделирования закономерностей самоосознания героя при посредничестве иных идентичностей. Материалом исследования избран роман «Андрей Лаговский» украинского ориенталиста А. Крымского, поскольку в нем по-особенному представлены генетико-антропологический, этнопсихологический, религиозно-мистический, мировоззренческо-политический, деятельностный и другие векторы контактологической проблематики.

Ключевые слова: культурные контакты, «коммуникативное бытие», идентичность, Я / Другой.

Lutsak S. M. The Artistic Model of Self-Cognition Through the Other in the Novel «Andriy Lagovskiy» by A. Krymskiy. The attempt of a theoretical modelling of regularities of character's self-consciousness through the Other identities was made in the article. The novel «Andriy Lagovskiy» by A. Krymskiy, in which

the genetic-anthropological, ethnopsychological, religious-mystical, ideological-political, actional etc. vectors of contact problems are particularly presented was chosen as material.

Key words: cultural contacts, «communicative entity», identity, I / Other.

Постановка наукової проблеми та її значення. Результатом новітніх глобалізаційних тенденцій, як відомо, став активний процес дискурсалізації наук. У його контексті літературознавство дедалі частіше почало послуговуватися досягненнями культурології, філософської антропології, психоаналітики, кібернетики й ученнями, скерованими на формування більш-менш універсального знання про особистість і закономірності її самовизначення через різні форми діяльності (насамперед – творчої). Відтак традиційне для науки про словесність питання персонажа набуло особливого онтологічного сенсу, для глибшого розкриття якого актуальними стали філософсько-антропологічні ідеї «буття-з» (М. Хайдеггер), «спів-буття» (Ж.-П. Сартр), «буття-один-із-одним» (Л. Бінсвангер), «Я – Ти» (М. Бубер), «Я – Інший» (Е. Левінас) і т. д.

Як стверджує Р. Гром'як, саме розробка комунікативної моделі тексту здатна увиразнити «всі нюанси емпіричної взаємодії об'єктивного світу (природи) і суб'єктивного світу (духовного світу людини, культури)» [1, 16]. Отож, цілком закономірним слід уважати активне впровадження в сучасне літературознавство концепту т. зв. «комунікативного буття» та розгортання його в системі рецептивно-комунікативних і компаративних студій. Важливим вектором останніх – переконують праці Д. Наливайка («Україна очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.» [8], «Літературна імагологія: предмет і стратегії» [7]) – стала імагологія, до сфери зацікавлень якої входить питання щодо формування образу індивіда через взаємодію з відмінними «світами», способами мислення й под.

Означена вище проблема, звичайно ж, особливо актуальна в контексті глобалізаційних процесів, оскільки вони нерідко призводять тепер до поступової уніфікації та нівелювання індивідуального начала. Для української ж словесності думка про врівноваження епістем свого / чужого була й залишається нагальною потребою – через багатовікове імперське засилля й роз'єднаність етносу поміж різними державами. Очевидно, з цієї причини в нашій літературі імагологічні проекти почали окреслюватися раніше, ніж у європейській (здебіль-

шого модерністській) художній практиці. Більше того, у творах українських митців ще від часу Т. Шевченка співвідношення свого / чужого дуже часто виявляло тенденцію до дисбалансу, загалом невластивого, за визначенням Г. Гегеля, класиці як такої. Пригадаймо тут найвідоміші зразки нашої словесності, де гнівне таврування рабської покори і спроб запобігання перед представниками інших націй перебуває на самій поверхні дискурсу: поему-послання «І мертвим, і живим...», політичну поему «Сон» Т. Шевченка, пролог до поеми «Мойсей» І. Франка і т. д. Натомість спадщина митців раннього українського модернізму, попри традиційне для цього етапу захоплення занепадницькими мотивами, виявляє більшу толерантність до світу Іншого. Чи не найяскравішим прикладом усебічного й виваженого висвітлення в літературному тексті проблеми свого / чужого може, безумовно, слугувати доробок відомого українського орієнталіста А. Кримського. Оскільки в романі «Андрій Лаговський» письменник створив образ героя-інтелектуала, який самовіддано працює майже нарівні в жанрах декадентської лірики, історичної та математичної статті, володіє багатьма мовами, вміє диференціювати ментальну специфіку різних народів і крізь неї оцінити свій, український національний характер, то ми вважали за доцільне саме на матеріалі цього твору змоделювати закономірності самоусвідомлення героя за посередництвом інших ідентичностей. Наша мета передбачає вирішення таких *завдань*:

– встановити основні вектори контактологічної проблематики роману;

– довести їх системність і спільну функцію в процесі кристалізації характеру головного персонажа, його самоідентифікації.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ключовою стратегією розбудови роману, про що сигналізує сама назва, є акцент на особистості героя й, очевидно, на динаміці її формування. Вказане судження підтверджує композиція, в якій передбачено поєднання, по-перше, хронікального принципу з кільцевим (послідовно описане життя і діяльність Андрія Лаговського від моменту втечі юнака з рідного села, мовляв, через нерозуміння матір'ю його модернових поглядів на життя – до часу повернення зрілого професора в батьківську домівку з відчуттям власної помилки щодо оцінки вартості рідного / чужого), а по-друге, – вкраплення всередині тексту, певною мірою, екзотичних сюжетних

пластів (скажімо, частина про відпочинок героя разом із родиною Шмідтів у Туапсе). Уже зі сказаного помітно, що психоаналітична проблема самоусвідомлення в аналізованому романі перебуває в безпосередньому зв'язку з антропологічним концептом Іншого, а в сукупності вони, ймовірно, покликані розкрити закономірності «комунікативного буття» персонажа.

Етнопсихологічною підставою незмінного бажання Андрія Лаговського до «спів-буття», як можна зрозуміти із загального контексту, є його «чутлива, навіть сентиментальна українська вдача» [5, 111]. Вона зумовлює також взаємні відчуття піднесеності в ситуації спілкування з Костянтином і Аполлоном Шмідтами як «репрезентантами тієї значної, може, й переважної частини російської інтелігенції, що в її жилах тече примішка романтичної німецької крові» [5, 110]. «За чверть години вони втрюх, таким самим спільним способом, зовсім легесенько виготували аж п'ять довгих строф. <...> Костянтин, услід за Аполлоном, сказав: “Ах, який я радий, Андрію Йвановичу, що ви приїхали сюди літувати з нами! Аби ви знали, як ви мені подобається!”» [5, 94–95]. Натомість перед «холодною, тверезою, розсудливою, чисто великоруською вдачею (Володимира, схожого на матір-росіянку. – С. Л.), що не терпить сентиментів і романтичності, а органічно тягнеться лише до реалізму» [5, 110], професор здебільшого відступає: «Без нікого третього навіть поетичні ремінісценції, які Лаговського ніколи й ніде не могли кидати і якими він завжди мусив із кимсь поділитися, несвідомо пристосовувались у нього до Володимирового характеру, бо в товаристві Володимира самі собою приходили Лаговському в голову побільше такі поетичні згадки, що торкалися бойових суспільних тем; такі ремінісценції і Володимир слухав охоче» [5, 111]. Живучи в Туапсе, поет-математик, «немов Еолова арфа, що з одного подуву вітреця грає на один тон, а з другого подуву – на другий тон» [5, 111], постійно балансує на межі відмінних етнопсихологічних констант своїх учнів – братів Шмідтів і, хоч як це дивно, з кожним із них зокрема знаходить спільну мову, а разом усі вони ніяк не можуть вільно й відкрито спілкуватися. На нашу думку, моделюючи означені взаємини Лаговського, А. Кримський розкриває дуже істотну властивість «двоторовості української душі», завдяки втримуванню якої – вважає Р. Єндик – ми «можемо вдержати живим наше історичне буття» [3, 287]. Подібне судження висловлює також

М. Грушевський, аналізуючи погляди Д. Антоновича: «Якщо нашому громадянству до його високих стихійних прикмет додати Quantum Satis, скільки треба, усвідомлення, освіти й організації, можна зробити надзвичайно багато. Історія поставила перед нам дуже вдячну задачу, і не треба її відсувати від себе» [2, 716].

Будучи завжди готовим до контакту зі світом Іншого, Лаговський неодмінно звертає увагу своїх слухачів на прояви національних характеристик у поведінці й звичках ледь не кожної людини, до якої має причетність. Ось як він характеризує побут греків, у яких вони винайняли квартиру: «Прості люди, мужики... ну, скажемо, навіть крамарчуки. А порівняйте-но їх з російськими мужиками або й купцями!.. Ті – грубі мугирі, а ці – аристократичні нащадки великого культурного народу, і це видно в них геть в усьому: в благородному обличчі, в кожному жесті, в кожному руху...» [5, 66]. Неначе професійний знавець східних мов і культурних пам'яток античності, професор математики прискіпливо аналізує й оцінює антропологічні та психоментальні прикмети греків і турків. Так, перекладаючи й коментуючи образність турецької любовної пісеньки, він зазначає: «А це воно от що: “На городі росте часник...” Ну, ми б сказали краще “любисток”... “Ох, що б то нам переплестися в обіймах, переплестися в обіймах!...” <...> Дуже поетично?» [5, 68]. Оскільки брати не зовсім розуміють суть справи, то Лаговський переповідає їм анекдот, прочитаний у Даля, і ще раз пояснює відмінності концептів різних народів: «Сидів один грек коло моря в Одесі, заспівав пісню та й заплакав. “Чого ти плачеш?” – питає його руський. “Дуже жалісна пісня!” – “Ану, скажи її по-нашому!” – “По-вашому?.. Прилетіла одна пташина, не знаю, як вона зветься по-вашому, та й сіла на дерево, знов не знаю, як воно зветься по-вашому. Посиділа, посиділа та й полетіла... По-руськи нічого не виходить, а по-грецьки – дуже жалісливо, аж плакати хочеться!” Я думаю, що цей анекдот не видумано... Візьміть українське “любисток” та “зозуленька”; хіба українця ці слова не можуть навести на дуже поетичні асоціації ідей?» [5, 69].

Безперечно, таке абсолютне всезнання вченого сприймається як дещо штучний прийом. Однак він, очевидно, був певною самоціллю А. Кримського – мовознавця й орієнталіста, адже у романі Андрій Лаговський від початку й до кінця наділений універсальною синерге-

тичною здатністю об'єднувати в собі відмінні антропологічні, етно-психологічні, релігійно-містичні, діяльнісні й інші прикмети. Цією властивістю інтелектуально-духовної організації позначені всі етапи його самоідентифікації. Так, повернувшись із Туапсе після важкої хвороби й не менш болючого розриву з родиною, яку любив надзвичайно, Лаговський намагається у Петербурзі спочатку подолати власний психічний зрив надсильними заняттями математикою, потім – студіями деяких політичних і національних проблем. Однак перші призводять до ще більшого відчуття самотності, другі – до нового нервового нападу. Врешті, випадково натрапивши в книгарні на філософсько-релігійні праці св. Єфрема Сиріна, професор зовсім несподівано для себе поринає в інший світ, завдяки чому раптом знаходить моральну рівновагу й, осягаючи глибини своєї істоти, починає виражати власну меланхолійну українську душу в поезії.

Слухаючи підбірку створених Лаговським в означений період життя творів, один зі Шмідтів – філолог Костянтин – дає їм дуже промовисту синергетичну оцінку, протестуючи щодо відчайдушних спроб математика поринути з головою в аскетизм: «Як рідко-рідко хто, ви можете жити самі з себе, без підмоги од людської компанії!.. Ви – наче павук, самі з себе прядете свою тканину. <...> Що за чудні речі ви говорите! Хіба ваше літературно-естетичне обличчя не є частиною вашої людської особи, вашої індивідуальності? Ми вас любимо цілого, всього вкупі, і як людину, і як естетика, та й не хочемо піддавати вашу індивідуальність анатомічній операції і переділяти ножем оті ваші обидва боки. Ви – професор і письменник» [5, 258, 263]. У процитованих судженнях колишнього молодшого товариша Андрія Івановича Лаговського ми хочемо наголосити такі цікаві для нашого дослідження ідеї: 1) підвищена креативна здатність головного героя є наслідком переплавки в його особі двох складників однієї суті; 2) саме зіткнення їх енергетичних полюсів, за термінологією М. Кушніра, змогло подолати творчі антиномії й забезпечити вироблення відповідного «стилю з себе» – як вияву індивідуальної «перемоги над розкуйовдженням хаосу» [6, 206].

Справедливість цих тверджень Андрій Лаговський, хоч як це дивно, зрозумів не відразу. Для життєвого втілення свого художнього подвигу йому потрібно було збагнути ще й антиномію любові – почуття, що може принести людині щастя лише через віддачу, а не отримання, і досягти найбільшого вияву в цілковитій та органічній

самопожертві. Не дарма ж, повернувшись на декілька днів у родинний дім, де колись через «соціальну» образу покинув матір, знаний професор став просто сином, який мислив тепер зовсім не про те, що колись: «Чужу, нерідну любов треба заробити, чужу любов треба купити ціною своєї інтересності, добрячої вдачі, прислужливості. А от – оце воно некуповане-непродажне, природне почуття! Оце тая справжня любов, що безкористовно себе жертвує і не бажає нічого собі в заміну! Оце тее кохання, що не дивиться, чи цікавий для розмови син, чи не цікавий, чи добрий, чи поганець, а просто любить... І я оце щастя був одкидав сім год, тинявся по чужих, сторонніх людях, благав по-старчачи їхньої прихильності, будував собі порожні ілюзії... і мучив себе й маму!...» [5, 295].

Досягнуті в процесі болісної самоідентифікації суть і моральна рівновага більше ніколи, ніде і ні за яких умов не покидали Андрія Лаговського. Їх контактологічний катарсисно-перетворювальний потенціал, міркуємо, достатньо зримо підкреслив автор у всій структурі роману. Феноменологія цієї містерії самопізнання за посередництвом інших ідентичностей близька, кажучи словами Х. Яннараса, до «таїнства свободи», якого особистість набуває завдяки «прагненню контакту з Іншим» і лише через слово [9, 31]. Сказане вкотре підтверджує, наскільки важливим для розбудови «комунікативного буття» є синергетико-імагологічне єднання досвіду Іншого (власного / чужого; етнічного, расового / здобутого в просторі культур інших націй).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз системи контактологічних векторів (генетико-антропологічного, етнопсихологічного, релігійно-містичного, світоглядного, діяльнісного і т. ін.) самоідентифікаційної проблематики роману засвідчив їх синергетичну функцію у процесі кристалізації характеру головного персонажа і його життєвих переконань. Водночас він довів важливість розгляду імагологічного балансу свого / чужого для встановлення специфіки власне національного погляду на актуальну ідею «комунікативного буття» індивіда. Отож, із його допомогою можна розглядати не лише літературознавчу проблему персонажа, а й розкривати рецептивно-комунікативні матриці онтології тексту.

Список використаної літератури

1. Гром'як Р. Т. Проблема включення українських традицій у сучасну наратологію / Роман Гром'як // *Studia metodologica* : Філологія. Філософія. – Вип. 16 : [матеріали Міжнар. конф. з наратології, м. Тернопіль, 23–24 жовт. 2003 р.]. – Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2005. – С. 10–19.

2. Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича / Михайло Грушевський // Хроніка 2000: [укр. культурол. альм.]. Ч. 2. [Україна. Філософський спадок століть]. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – С. 690–716.
3. Єндик Р. Вступ до расової будови України. Основні питання з загальної і суспільної антропології та еugenіки України / Ростислав Єндик. – Мюнхен : Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1949. – 440 с. – (Ч. 1. Бібліотека Українознавства).
4. История философии, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/history_of_philosophy/180/ДРУГОЙ
5. Кримський А. Андрій Лаговський // Кримський А. Твори. У 5 т. Т. 2. Художня проза. Літературознавство і критика / Агатангел Кримський ; [ред. тому О. Є. Засенко ; упоряд. і прим. Н. О. Вишнеvської та М. Л. Гончарука]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 7–304.
6. Кушнір М. Велич мистецтва і відродження культури / Михайло Кушнір // Хроніка 2000: [укр. культурол. альм.]. Ч. 2. [Україна. Філософський спадок століть]. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – С. 188–208.
7. Наливайко Д. С. Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи [Текст] : антологія / ред. Д. С. Наливайко ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 488 с.
8. Наливайко Д. С. Україна очима Заходу [Текст] / Д. С. Наливайко. – Вид. 2-ге, доповн. – К. : Грамота, 2008. – 784 с. – (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»).
9. Яннарас Х. Варіації на тему «Пісні Пісень» / Христос Яннарас ; [пер. із грец. С. Говоруна, передм. К. Сігова]. – К. : Дух і Літера, 1999. – 128 с. – (Бібліотека ХХІ століття).

УДК 821.161.3 – «19» 09 (075.8)

Анжела Мельнікава

ПРАБЛЕМА НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ІДЭНТЫЧНАСЦІ Ё ТВОРАХ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

У статті осмислюється рецепція Кузьмою Чорним проблем білоруської ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, твір, автор, текст, Схід, Захід, мала батьківщина.